

Holmens hæderstegn

Orlogskaptajn S. S. Thostrup.

Ved et åbent brev, som blev »Givet udi Vor Kongelige Residence-Stad Kiøbenhavn den 29. Januarii 1801«, indstiftede kong Christian VII »... et Hæderstegn for udmærkede Arbeidere ved de Kongelige Verfer«. Oprindeligt havde dette ikke nogen egentlig officiel betegnelse, men kaldtes af Holmens folk først for »Holmens Hæders Medaille«, siden »Holmens Hæderstegn«. I 1843 fik det den officielle betegnelse »Hæderstegn for god Tjeneste ved Søetaten«, og denne ændredes i 1886 til »Hæderstegnet for god Tjeneste ved Søetaten«, som stadig er gældende, men som dog ikke i daglig tale har kunnet fortrænge førnævnte, rodfæstede navn.

Efter datidens opfattelse var det en højst usædvanlig begivenhed, at der kunne tildeles menigmand en sådan nådesbevisning, og man kan vist med sikkerhed gå ud fra, at begivenheden ikke mindst vakte forbavselse blandt folkene i Holmens faste stok, som til daglig har kendt mere til hårdhændet behandling end til begunstigelser.

I det åbne brev indledning finder vi begrundelsen for hæderstegnets indstiftelse udtrykt således:

»Da Vi med Hensyn til Vor Orlogsflaades Tarv, allernaadigst have besluttet ved et Hæderstegn at belønne og opmuntre de Arbeidere ved Vore Verfer, som fortrinligst virke til Vor Flaades Vedligeholdelse, saa er det Vi ved dette Vort aabne Brev ikke allene stifte et saadant Hæderstegn, men og tillige fastsætte de ufravigelige Regler, efter hvilke denne af Os allernaadigst tiltænkte Udmærkelse skal kunne finde Sted...«

En nærmere granskning af historien viser, at man på den tid kæmpede med et nutildags ikke ukendt fænomen: personelmangel, og det kan ligeledes konstateres, at arbejdsmoralen dengang ikke har været særlig høj, hvilket senere skal omtales nærmere. Det ligger således nær at antage, at beslutningen om at belønne og opmuntre arbejderne ved et hæderstegn skal ses som et forsøg på at komme disse uheldige forhold til livs.

Den sidste del af det 18. århundrede var en urolig tid med krige såvel i som udenfor Europa. I hovedsagen var det England og Frankrig, der kæmpede hinanden, men mange andre stater var fra tid til anden også indblandet.

Det lykkedes at holde Danmark udenfor krigen takket være den politik, vor dygtige udenrigsminister A. P. Bernstorff førte, og den danske handel fik derved et mægtigt opsving, som bragte velstand til landet.

Imidlertid var det ikke nogen let sag for handelsskibene at færdes på havene i disse tider. Englænderne blokerede de franske havne og krævede forskellige kontrolbestemmelser overholdt af den neutrale skibsfart, medens franskmændene svarede med kaperkrig, der havde til formål at forhindre al handel på engelske havne. Hertil kom, at sørøverier i Middelhavet og i vestindiske farvande greb om sig begunstiget af de urolige forhold.

Danmark—Norge søgte ligesom andre neutrale stater at værne sine interesser ved at holde store flådestyrker udrustede og ved fra tid til anden

indsat til brug ved særlige lejligheder, foruden de sædvanlige udrustninger til vagtskibe, konvojeringer o. a.

Franske og engelske overgreb mod den neutrale søhandel ramte også de nordiske lande. Stridsspørgsmålene var, om fjendtlig ejendom var beskyttet på neutrale skibe, om krigskontrabande samt blokade-reglerne.

1780 fik A. P. Bernstorff støttet af den russiske kejserinde Katharina II's store interesse gennemført et dansk-svensk-russisk neutralitetsforbund. Dets principielle bestemmelser blev 76 år senere ophøjet til gældende international folkeret.

Gustav IIIs krigsiver vanskeliggjorde samarbejde med Sverige, men efter hans død, i 1794, afsluttedes en nordisk neutralitetskonvention om fælles konvojering af søhandelen.

Handelen prægedes i stadig højere grad af liberalismens tanker. Mange monopoler ophævedes såsom handelen på Finmarken 1787 og handelen på Island samt 1788 kornmonopolet på det sydlige Norge, mens Grønlandshandelen forblev monopoliseret. Ligeledes i toldlovgivningen skete en ændring i liberal retning med loven 1797.

For søfarten skete en rivende udvikling i disse fredstid, hvor vi kunne drage fordel af andres krig. Skibbyggeriet udvikledes, men også ved køb i udlandet voksede handelsflåden. Søforsikringsvirksomheden tog et stadig større omfang, lodsvæsenet var blevet forbedret gennem det 18. århundrede, og fra 1798 begynder en enorm udvikling indenfor fyrvæsenet.

Denne i den øvrige verden urolige tid var blomstrende for såvel den danske handels- som orlogsflåde.

Ved stor smidighed og fasthed formåede A. P. Bernstorff at undgå alvorlige forviklinger. Efter hans død 1797 fortsatte Chr. Bernstorff faderens gerning, men hans ungdom hindrede ham i med samme autoritet som faderen at få gennemført sine meninger.

Ændrede forhold skærpede søkrigen, og konvojpolitikken, der, som også hævdede af Chr. Bernstorff, havde overlevet sig selv, led et afgørende nederlag. England følte til sidst, at Danmark gik mod dets livsvigtige interesser, ikke mindst ved det væbnede neutralitetsforbund mellem Rusland, Sverige, Preussen og Danmark af 1800.

1787 samledes U. S. A.s forfatningsgivende konvent i Philadelphia og 1789 trådte forfatningen i kraft og har bestået siden med kun små ændringer.

George Washington blev U. S. A.s første præsident 1789—97.

Frederik II af Preussen og Katharina II af Rusland var repræsentanter for den oplyste enevælde.

Ludvig XVI's tid (1774—88) var præget af mange reformer, men finanstilstanden sammen med en kamp mellem kongedømme og parlament bragte revolutionen.

1788—89 da Gustav III angreb Rusland, måtte Danmark traktatpligtigt, men modvilligt, hjælpe den angrebne. Ved den svensk-norske grænse opførtes en operetteagtig krig.

14. juli 1789 kapitulerede Bastillen, 1792 indførtes den franske republik og 1793 henrettes Ludvig XVI af Frankrig.

26. oktober 1789 den franske erklæring om menneske- og borgerrettighederne.

William Pitt (d. yngre) engelsk premierminister 1783—1801.

Revolutionskrigene 1793—1815.

1793 foretog Rusland og Preussen Polens anden deling, og 1795 deltes resten mellem Rusland, Preussen og Østrig.

1796—97 Bonaparte viser første gang i Italien og mod Østrig sit militære geni.

¹⁴/₂ 1797 søslaget ved Kap St. Vincent mellem englænderne og spanierne.

¹/₈ 1798 søslaget ved Aboukir, hvor Nelson tilintetgjorde den franske flåde.

¹⁰/₁₁ 1799 foretog Bonaparte sit statskup og konsulatet indførtes.

— alt efter den politiske situations udvikling — at indføre konvojbeskyttelse for handelsskibene.

Da Napoleonskrigene udbrød i 1793 undlod vi en årrække at benytte konvojssystemet, da dette ofte tidligere havde givet anledning til forviklinger med de krigsførende. Men da England efter søslagene ved St. Vincent 1797 og Aboukir 1798 havde tilkæmpet sig herredømmet til søs for en længere periode, skærpede det kontrolbestemmelserne overfor neutrale handelsskibe, og det franske svar blev en yderligere skærpelse af kaperkrigen. Franskmændene gik så vidt, at de ikke blot beslaglagde fjendtligt gods, der fragtedes i neutrale fartøjer, men også betragtede sådanne skibe som priser.

Dette bragte den dansk-norske søfart i stor fare og bevirkede, at regeringen besluttede at genindføre konvojering af handelsskibene, såvel i kystfart som under oversøisk sejlads til f. eks. Ostindien, eller vore vestindiske kolonier. Samtidig måtte der sendes flådestyrker til Middelhavet for at bekæmpe sørøverne her, og andre måtte operere i de hjemlige farvande til sikring af disse. Alle de udrustninger, som således nødvendiggjordes af de urolige forhold, stillede store krav til orlogsværftet både med hensyn til udrustnings-, reparations- og nybygningsarbejder. Der blev herved brug for langt flere håndværkere og arbejdere, end man rådede over, ligesom det gjaldt om at holde på dem, man havde. Arbejdet på orlogsværftet måtte derfor gøres tillokkende og opmuntrende.

Man udsendte opfordring til tømmermænd landet over om at melde sig til arbejde på Holmen, og man antog disse til normal håndværkerbetaling. Denne var betydeligt højere end den løn, der tildeltes Holmens faste stok, som dog til gengæld nød en række goder i form af bolig, klæder, lægehjælp og naturalier.

Det var imidlertid ikke nok at antage ekstra arbejdskraft, der måtte også gøres en indsats for at forbedre arbejdsmoralen blandt Holmens egne folk, der — som før nævnt — i denne periode ikke synes at have været særlig pligtopfyldende.

For eksempel bestemtes, at den håndværker, som mødte rettidigt om morgenen, skulle have en belønning på 4 skilling, og havde en mand vist en sådan interesse for sit arbejde ved at møde rettidigt i 20 dage af en måned, skulle der yderligere tilkomme ham 5 lys! Tilsvarende fik den lærling, som om morgenen var først på arbejdspladsen, udbetalt 2 skilling. Det gik så vidt, at den der kom for sent i »første kvarter« fik en præmie (!) på 2 skilling, idet man gik ud fra, at han havde haft til hensigt at møde rettidigt!

Udover disse forholdsregler fandt admiralitetet det som sagt hensigtsmæssigt at skabe en opmuntring, som kunne være medvirkende til at gøre tjenesten og arbejdet på Holmen tillokkende samt til at bedre den almindelige flid og opførsel, og dette førte til forslaget om indstiftelse af hæderstegnet.

Det hedder således i admiralitetets forestilling til Kongen:

»... Og at der for at give Arbejdsmanden Agtelse for sig selv, og for at udmærke den Gode fra den Maadelige og Slette, som Straffeloven ikkun binder, vilde gives Haab om, at Tallet for Fremtiden paa de Maadelige og

Slette, meget vilde formindskes, naar det maatte behage Deres Majestæt allernaadigst at bestemme:

At den Tømmermand, som uabrudt havde tjent 25 Aar, fra den Tid, han indgik i 7de Klasse, som Tømmermand eller Lærling, og havde naaet de to første Klasser, samt i den Tid havde viist en god Opførsel, og ikke være underkastet corporlig Straf efter Dom, maatte benaades med et Hæderstegn i Sølv i Anledning af Deres Majestæts høje Fødselsdag, alt saaledes som vedlagte Tegning nærmere udviiser, og hvortil i Almindelighed skulde hæfte en aarlig Indkomst af 10 Kroner.

Hertil maatte ogsaa Knæsmedene, og Holmens øvrige Haandværkere, under bemeldte Vilkaar, have Adgang, naar de i samme Tjenestetid, som Svend have viist en udmærket Duelighed og god Opførsel m. m.«

Kongen resolverede på forestillingen, at »... Vi allernaadigst have underskrevet det Os forelagte aabne Brev, der inderholder de Regler, som for bestandig skulle iagttages i Henhold til det Hæderstegn, hvormed Vi allernaadigst benaade Haandværkerne ved vore Skibsverfer, og iøvrigt forsynet Tegningen til dette Hæderstegn med Vor Approbation.

Givet udi Vores Kongl. Res. Stad Kiøbenhavn den 30. Janv. 1801«.

Man konstaterer herved det mærkelige, at kongens resolution er dateret den 30. januar, medens det åbne brev, som før omtalt, bærer datoen den 29. Dette tyder på, at kontorvæsenet ikke har virket rigtig tilfredsstillende, idet det ikke har kunnet få sagen færdigbehandlet i rette tid inden kongens fødselsdag.

Desuden lægger man særlig mærke til bestemmelsen om tildeling af 10 kr. årligt, idet kronen på den tid ikke var nogen almindelig benyttet mønt, men tværtimod kun anvendtes i særlige tilfælde. Det må derfor antages, at man ved at anvende kronen har ønsket at gøre denne pengegave så sjælden og påskønnelsesværdig som mulig.

I det åbne brev § 1 gives følgende beskrivelse af hæderstegnet:

»Hæderstegnet skal i Sølv fremstille: paa den eene Side Vort Kongelige Chiffer med Omskrift: »29. Januarii 1801« (Til Erindring om dets Stiftelsesdag), samt: »For god Tieneste« og — paa den anden Side: en Egekrands med Indskrift: »25 Aar«.

Dette Hæderstegn skal bæres aabenlyst paa Brystet, i et rødt og hvidt Baand, saavel under Arbeidet paa Vore Verfer, som andensteds«.

Af det åbne brevs bestemmelser for hæderstegnet kan iøvrigt fremhæves følgende:

Det skal uddeles årligt på højtidelig måde ved admiralitetets foranstaltning.

Foruden den årlige pengegave på 10 kr. skulde der gives de, der modtog hæderstegnet, titel af »Kongelige Skibbyggere« eller »Kongelige Skibssmede«, hvilket utvivlsomt har medvirket til at kaste særlig glans over det og gjort det yderligere eftertragtellesværdigt.

Det var ikke blot menige håndværkere, men ogsaa mestre, mestersvende, kvartermænd og formænd, som kunne komme i betragtning, dog kunne mestrene og mestersvendene på grund af højere lønning ikke opnå den årlige pengegave. Til gengæld blev der tillagt pågældende mestre søofficersrang,

og de fik »en udmærket Mundering, bestaaende i en mørkeblaae Klædes Kiole med lyseblaat Underfoer, samt karmosinrøde Opslager og Krave med Guldtræse, hvid Vest og blaae Buxer, alt med de i Sæetaten brugelige Ankerknapper«.

Da hæderstegnet bl. a. havde den særlige mission at medvirke til at hæve moralen blandt Holmens folk, hed det i det åbne brev § 4:

»Ei heller maae Nogen erholde dette Vort Hæderstegn, som i sin 25 aarige Tienstes Tid efter Dom haver udstaaet korporlig Straf, eller være bekiendt for at være hengiven til saadanne Laster, der skade Vor Tieneste, eller ødelægge ham selv, og forstyrre huuslig Lyksalighed, saasom: Opsætsighed, betydelig Absenters Sættelse, Drukkenskab, slet Forhold mod Kone og Børn m. m.«

Der var dog mulighed for at se bort fra saadanne personlige mangler ved at beregne de 25 års gode tjeneste fra tiden efter udstået straf eller såfremt vedkommende kendeligt havde forbedret eller udmærket sig f. eks. derved »at han haver foretaget sig en eller anden ædel Handling, saasom: ved, udenfor Vor egentlige Tieneste at have med Livsfare gavnet — ved at have reddet et ellers druknet Menneskes Liv — ved at have opfostret en afdød Kammerats forladte Barn, m. m.«

På den anden side var der også bestemmelser, hvorefter hæderstegnet kunne fratages folk, der senere viste saadanne mangler, som angivet i nævnte § 4.

Endelig kan nævnes, at enhver, der mente sig berettiget til at få hæderstegnet, skulle henvende sig til en kommission, der havde til opgave at bedømme pågældende og afgive indstilling til admiralitetet. Det bestemtes senere, at en sådan henvendelse skulle foregå ved skriftlig ansøgning.

Skønt reglerne angav en bestemt uddelingsdato, blev den første uddeling foretaget allerede den 15. juni 1801 i anledning dels af køllægning til linieskibet »Christian VII«, dels af fregatten »Rota«s søsætning. På dette tidspunkt kunne der konstateres en betydelig Forbedring af såvel arbejdsmoral som -tempo, idet »Rota« løb af stabelen kun 2 måneder efter, at kølen var lagt, og det er sandsynligt, at indstiftelsen af hæderstegnet har bidraget til denne glædelige forbedring.

Ved studie af eksisterende skriftlige aktstykker angående hæderstegnet særlig bedømmelseskommisionens protokoller — får man et levende indtryk af, hvor eftertragtet det blev, og man får derved bevis for, at dets indstiftelse var en psykologisk rigtig handling. Protokollerne viser, hvor grundigt bedømmelseskommisionen undersøgte de indsendte ansøgninger og ansøgernes forhold, samt hvor strengt den fulgte reglerne. De viser også, hvor ivrige mange ansøgere, som havde en smule dårlig samvittighed, var efter at bevise i hvor høj grad, de havde forbedret sig. Det vil — hvor fristende det end kunne være — føre for vidt at fremdrage eksempler, kun skal et enkelt pudsigt tilfælde refereres. Det drejer sig om en overkanoner, som den 29. september 1807 blev idømt 8 dages arrest for at have slået en amerikansk matros, som han troede var en Engelskmand. Denne forseelse var egnet til at forspilde hans chancer for at få medaillen, men da hans tur kom i 1816, lagde kommissionen et godt ord ind for ham »paa Grund af, at

hans Brøde ei er af det Slags, der har kunnet skade Tjenesten, og er begaaet paa en Tid, da Uvillien mod Landets Fiender var almindelig og især tilgivelig hos den simple Mand«, og han fik da sit hæderstegn.

De oprindelige regler har i årenes løb undergået adskillige ændringer. Fra 1814 bortfaldt således bestemmelserne om titler, ligesom der fra 1886 intet findes om særlig rang for mestre. Den særlige uniform for disse bortfaldt i 1843.

Pengegaven ændredes i 1814 til 10 rigsbankdaler, i 1843 til 10 rigsdaler og i 1886 til 20 kroner, medens den fra 1924 er bortfaldet. Ligeså er bestemmelsen om egenhændig ansøgning ophævet.

Endvidere kan nævnes, at der siden 1890 har fulgt et særligt diplom med hæderstegnet.

Endelig er flere og flere personelgrupper gennem årene blevet berettiget til at få det. Det har således — foruden til håndværkere og arbejdere — efterhånden også kunnet gives til militært personel af forskellige kategorier. Den sidste væsentlige forandring i denne henseende skete i 1925, da også officerer samt kvinder i søværnets tjeneste fik adgang til at erhverve det. De nugældende bestemmelser af 5. december 1934 siger herom: »Adgang til at erholde Hæderstegnet tildelt har enhver Mand eller Kvinde, der har forrettet Tjeneste ved Søetaten eller i dennes Administration (Marineministeriet) uafbrudt i fulde 25 Aar efter sit fyldte 20de Aar, naar han eller hun iøvrigt opfylder de i det følgende anførte Betingelser ...«

En direkte sammenligning mellem disse bestemmelser og det oprindelige åbne brev vil vise store forskelle. Bl. a. er meget af den ydre glans, som man gennem det første åbne brevs regler søgte at fremkalde, og som havde så stor betydning på den tid, forsvundet. Men i almindeligt omdømme i søværnet agtes hæderstegnet stadigt lige højt — ikke mindst fordi det nu er udtryk for en anerkendelse, der kan blive alt søværnets faste personel til del, såvel civilt som militært og uanset, hvilken kategori det tilhører.

Derfor hører den 29. januar, hvor den årlige uddeling finder sted, stadig til en af søværnets store mindedage.

Litteraturoversigt:

C. B. Thostrup: Holmens Hæderstegn (Særtryk af tidsskrift for søvæsen, maj 1943).

Vilhelm Bergsøe: Danske Medailler og Jetons samt militære Hæderstegn fra 1789—1892.

H. G. Garde: Efterretninger om den danske og norske Søemagt.

H. Barfod: Vor Flaade i Fortid og Nutid I.

Kommandørkaptajn E. J. Saabye.

Den 2. april 1801 er en af vor histories stolteste dage. Ikke blot fordi flådens mandskab kæmpede med sjælden tapperhed mod en overlegen styrke under anførsel af Englands største søhelt, men også fordi nationen på denne dag stod enig bag regeringens beslutning om hellere at tage kampen op end at give afkald på retten til selv at vælge den kurs, der skulle styres.

Det 18. århundrede havde i det store og hele bragt Danmark lykke og velstand. Fremragende statsmænd havde med dygtighed og held ført vor